

Наталія Тарасенко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РОЛЬ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Висвітлюється роль інформаційної культури особистості в контексті становлення інформаційного суспільства. Підкреслюється необхідність формування інформаційної культури як спеціально організованого, цілеспрямованого процесу, орієнтованого на навчання різних категорій користувачів особливим інформаційним знанням і умінням. Розкриваються можливості формування інформаційної культури в бібліотеках.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна культура особистості, інформаційні потреби, інформаційна поведінка, процес формування інформаційної культури, інформаційна освіта, зміст, форми і методи інформаційної освіти читача.

Сучасний стан людської цивілізації правомірно пов'язують з розвитком інформаційного суспільства – суспільства, рівень якого вирішальною мірою визначається кількістю і якістю накопиченої інформації, свободою і доступністю її використання. Виникнення інформаційного суспільства нерозривно пов'язане з усвідомленням фундаментальної ролі інформації в суспільному розвитку, розглядом у широкому соціокультурному контексті таких феноменів, як інформаційні ресурси, нові інформаційні технології, інформатизація.

У процесі стрімкого зростання інформаційних потоків та розширення інформаційних комунікацій суспільство постало перед необхідністю організації ефективного керування інформацією. Це обумовлює необхідність ставитися до інформації – «зброї в економічній і політичній боротьбі, засобу керування особистістю й суспільством, інструменту влади, стратегічного ресурсу – як до найважливішого фактора, що визначає розвиток сучасного суспільства, джерела виживання та стійкого зростання» [1].

В інформаційному суспільстві людина дедалі більшою мірою взаємодіє з інформацією. Сьогодні сукупність інформаційних потоків така велика, різноманітна і розгалужена, що вимагає від останньої знання

законів інформаційного середовища і вміння в ньому орієнтуватися. Тому життєво необхідно мати знання, уміння, навички оперування інформацією, адаптуватися до змін у засобах і характері інформаційних комунікацій, уміти створювати інформаційні продукти.

Сукупність цих факторів утворює поняття інформаційної культури особистості, яку сьогодні можна об'єктивно вважати елементом загальної культури людства. Якщо раніше інформаційну культуру здебільшого вважали показником не загальної, а, швидше, професійної культури, то сьогодні є всі підстави говорити про набуття нею ролі визначального чинника розвитку кожної особистості, покликаною забезпечити її життєву успішність, яка нині залежить від рівня знань, уміння орієнтуватися в інформаційних потоках, здатності створювати власний інформаційний продукт на основі самостійно знайденої, критично оціненої й перетвореної інформації. Отже, можна говорити про те, що між становленням творчої та креативної особистості й формуванням інформаційної культури особистості існує тісний зв'язок. Він виявляється в тому, що підвищення продуктивності будь-якого виду інтелектуальної праці, суть якої полягає в роботі з інформацією (її аналізі, зіставленні, порівнянні, класифікації й узагальненні), неможливе без відповідного рівня інформаційної культури особистості.

На сьогодні існує багато визначень поняття інформаційної культури особистості. У широкому значенні – це сукупність усіх цінностей в інформаційній сфері, створених людством протягом історичного розвитку. У вузькому – сукупність знань та вмінь, що забезпечують ефективну інформаційну діяльність, яка досягає поставленої мети.

Також варто розглядати інформаційну культуру особистості як алгоритм людської поведінки в інформаційній сфері, який надає цій поведінці сенсу і значущості з точки зору людини. Поняття інформаційної культури як алгоритму людської поведінки містить у собі ряд інших, більш вузькоспеціалізованих понять: «інформаційна грамотність», «комп'ютерна грамотність». Вперше поняття «інформаційна грамотність» було введено в 1977 р. у США і використано в національній програмі вищої освіти. Асоціація Американських бібліотек інформаційно грамотною людиною назвала особистість, яка здатна розвивати, розміщувати, оцінювати інформацію і найбільш ефективно її використовувати.

Інформаційна культура відображає досягнуті рівні організації інформаційних процесів та ефективності створення, збирання, зберігання, опрацювання, подання і використання інформації, що забезпечують цілісне бачення світу, його моделювання, передбачення результатів рішень, які приймаються людиною.

Оскільки дана проблематика прийшла в науку з інформаційної сфери, донедавна в дослідженнях інформаційної культури переважав інформаційний підхід, у межах якого більшість визначень має на увазі сукупність знань, умінь і навичок пошуку, відбору, аналізу інформації. Більше того, частина авторів звужує інформаційну культуру до меж комп'ютерної грамотності.

Поняття «інформаційна культура» містить багато складових:

- культуру пошуку нової інформації (використання формальних і неформальних каналів отримання інформації, освоєння можливостей нових інформаційних технологій тощо);

- культуру читання та сприйняття інформації, розуміння особливостей сучасних текстових повідомлень і необхідності аналізу всього «документального шлейфу»;

- уміння переробляти великі масиви інформації з використанням як інформаційних (комп'ютерних) технологій, так й інтелектуальних нормалізованих методик (поаспектного аналізу текстів, контент-аналізу, класифікаційного і кластерного аналізу та ін.);

- розуміння важливості міжособистісного професійного спілкування для успішності будь-якої трудової діяльності;

- прагнення до підвищення рівня комунікаційної компетентності;

- виховання у собі терпимості до чужих поглядів і думок, готовності не тільки отримувати, а й віддавати знання;

- вміння знаходити партнерів зі спільної діяльності з використанням для цього телекомунікаційних каналів зв'язку;

- вміння чітко й доказово викладати результати власної діяльності, у тому числі з урахуванням рівня підготовленості й настрою цільової аудиторії;

- знання норм, що регламентують використання інтелектуальної власності.

Дослідження в галузі інформаційної культури є одним із провідних напрямів, що розробляються сучасними науковцями світу. В Україні це питання лише набуває актуальності, проте є певні здобутки, які демонструють перспективність досліджень цієї галузі.

Перші спроби проаналізувати генезис інформаційної культури, виявити її історичну й соціальну обумовленість були зроблені в працях Н. А. Рубакіна, Н. Б. Зінов'євої, Е. П. Семенюка, А. І. Ракітова та ін. Надалі їх розвинули Ц. Р. Антонова, М. Я. Дворкіна, Г. Ю. Кудряшова, Н. В. Лопатіна, С. Т. Мінкіна, Н. В. Огурцова, С. І. Оленів, Е. Л. Шапіро, О. В. Щербініна та ін.

Концепція «інформаційна культура» розглядається переважно у зв'язку з теорією інформаційного суспільства, зокрема як одна з умов існування

особистості в новому інформаційному суспільстві. Отже, є підстави розглядати існування взаємозв'язку між рівнем розвиненості інформаційної культури сучасної особистості та її досягненнями в тій чи іншій галузі суспільної діяльності, а саме: певну обумовленість останніх рівнем інформаційної культури особистості.

Питання, пов'язані з інформаційною культурою, стали об'єктом дослідження сучасних українських учених, що є представниками різних наук, зокрема філософії (Н. Г. Джинчарадзе, С. Й. Вовканич, М. П. Недюха), педагогіки (І. М. Смирнова, О. П. Значенко, О. І. Шиман, М. Г. Коляда та ін.), інформаційного права (Р. А. Калюжний, Н. Б. Новицька), інформатики. Проте зазначена концепція є, на нашу думку, одним із прикладів наукових проблем, комплексне дослідження яких передбачає залучення значних міждисциплінарних ресурсів.

Загалом, необхідно зазначити, що інформаційна культура особистості розглядається українськими вченими з позицій різних концепцій та систем, а саме: як складова частина професійної культури фахівця [7], як система метазнань [8], як елемент загальної культури [5, с. 137], як одна з базових складових інформаційно-технологічної культури [3, с. 27], як соціальний захист особистості в інформаційному світі [2, с. 4], як одна з комунікативних якостей, що входять до структури педагогічної культури [9, с. 2], як один з найвагоміших факторів, що впливає на рівень інноваційної культури людини [6, с. 78], як одне з завдань інформатизації освіти [4, с. 14].

Отже, українські науковці з огляду на багатоаспектність поняття «інформаційна культура» пропонують широкий спектр визначень та шляхів виховання інформаційної культури, що базуються на актуальних для сучасної особистості знаннях та цінностях.

Змістовний аналіз літератури показує, що сьогодні відсутній комплексний розгляд проблеми впливу бібліотек на розвиток інформаційної культури особистості. Сьогодні відбувається переосмислення ролі бібліотек у сучасному соціокультурному та інформаційному просторі, де вони набули значення інформаційних центрів, які збирають, класифікують, надають інформацію користувачам у зручному для них вигляді. Це дає можливість оперативно знаходити необхідну інформацію, ефективно її використовувати, приймати адекватні та вмотивовані управлінські рішення. Таким чином, бібліотека стає посередником між масивом інформації та її споживачами. У контексті формування інформаційної культури особистості одним з аспектів діяльності сучасної бібліотеки є комплектування своїх фондів суспільно значущою інформацією, а також виробництво власних інформаційних продуктів. Необхідно також розробити

конкретні методи формування інформаційної культури особистості та визначити роль у цьому процесі бібліотек.

Поки що в Україні відсутня цілісна державна концепція інформаційної освіти та формування інформаційної культури особистості. Інформаційна культура останнім часом переважно асоціюється з техніко-технологічними аспектами інформатизації, набуттям навичок роботи з персональним комп'ютером. Переважає монодисциплінарний підхід, у результаті якого формування інформаційної культури зводиться до здобуття основ бібліотечно-бібліографічних знань, ліквідації комп'ютерної неграмотності, опанування раціональними прийомами роботи з книгою тощо. Кожен з цих напрямів сам по собі не викликає сумнівів, проте, маючи локальну спрямованість, жоден з них не може вирішити проблему в цілому – формування інформаційної культури як цілісного явища, в якому інтегруються всі зазначені, а також інші, додаткові напрями. Ситуація посилюється відсутністю спеціально підготовлених педагогічних кадрів і необхідної навчально-методичної літератури.

Історія інформаційної культури налічує тисячоліття. Точкою відліку логічно визнати момент зміни формального відношення до сигналу ситуації, яке було властиве тваринному світу, на змістовне, властиве виключно людині. Обмін змістовними одиницями став основою розвитку мови. До появи писемності становлення мови викликало до життя широку гамму вербальних методик, породило культуру поведження із сенсом і текстом. Письмовий етап концентрувався навколо тексту, що увібрав у себе все різноманіття усної інформаційної культури.

Інформаційна культура людства в різний час зазнавала впливу інформаційних криз. Одна з найбільш значних кількісних інформаційних криз призвела до появи писемності. Усні методики збереження знання не забезпечували цілковитого збереження зростаючих обсягів інформації та фіксації інформації на матеріальному носіїві, що породило новий період інформаційної культури – документальний. До його складу увійшла культура спілкування з документами: створення фіксованого знання, кодування та фіксації інформації; документографічного пошуку. Оперувати інформацією стало легше, зазнав зміни спосіб мислення, а й усні форми інформаційної культури не лише не втратили свого значення, але й збагатилися системою взаємозв'язків з письмовими. Чергова інформаційна криза викликала до життя комп'ютерні технології, які модифікували носій інформації, а також автоматизували деякі інформаційні процеси.

Сучасна інформаційна культура увібрала в себе усі свої попередні форми та поєднала їх в єдину систему. Як особливий аспект соціального життя вона виступає як предмет, засіб і результат соціальної активності,

відображає характер і рівень практичної діяльності людей. Це результат діяльності суб'єкта і процес збереження створеного, поширення і споживання об'єктів культури.

Залежно від суб'єкта, який є носієм інформаційної культури, останню можна розглядати на трьох рівнях:

- інформаційна культура особистості;
- інформаційна культура окремих груп співтовариства (певного соціуму, нації, вікової або професійної групи тощо);
- інформаційна культура суспільства в цілому.

Інформаційна культура виявляється в інформаційній поведінці людей. Під інформаційною поведінкою ми розуміємо спосіб дій, сукупність зусиль, що здійснюються людиною для здобуття, засвоєння та використання нового знання, його поширення в суспільстві.

Інформаційна поведінка, з одного боку, відображає активність особистості як суб'єкта, що пізнає, його вміння орієнтуватися в інформаційному просторі. З іншого боку, в інформаційній поведінці виявляється ступінь доступності та комфортності використання сукупних інформаційних ресурсів або ті можливості, які суспільство надає індивідові, що прагне відбутися як професіонал і особистість. Найближчим часом доля кожної конкретної людини залежатиме від того, наскільки вона здатна своєчасно знаходити, адекватно сприймати та продуктивно використовувати нову інформацію у своєму повсякденному житті.

До критеріїв інформаційної культури людини належать:

- уміння адекватно формулювати свою потребу в інформації;
- ефективно здійснювати пошук потрібної інформації у всій сукупності інформаційних ресурсів;
- переробляти інформацію та створювати якісно нову;
- застосовувати індивідуальні інформаційно-пошукові системи;
- адекватно відбирати й оцінювати інформацію;
- здібність до інформаційного спілкування та комп'ютерну грамотність.

Усе вищеперераховане повинно базуватися на усвідомленні ролі інформації в суспільстві, знанні законів інформаційного середовища та розумінні свого місця в ньому, володінні новими інформаційними технологіями.

Велике значення у створенні інформаційної культури має освіта, яка повинна формувати нового фахівця інформаційного співтовариства, що володіє такими вміннями і навичками: диференціація інформації; виділення значущої інформації; визначення критеріїв оцінки інформації; створення інформації та її використання.

У цьому контексті пильну увагу дослідників в останні роки почали привертати освітні аспекти формування інформаційного суспільства. Вони пов'язані насамперед з аналізом проблем інформаційного суспільства як суспільства, що «навчається», оскільки для всіх членів такого суспільства зростає потреба постійного підвищення кваліфікації, оновлення знань, освоєння нових видів діяльності. Суперечності між стрімкими темпами зростання знань у сучасному світі і обмеженими можливостями їх засвоєння людиною в період навчання змушує освітні установи насамперед формувати вміння вчитися, здобувати інформацію, добувати з неї необхідні знання.

Значне зростання частки самостійної роботи з джерелами інформації в структурі практично будь-якого виду діяльності людини, що живе в інформаційному суспільстві, широке впровадження нових інформаційних технологій, збагачення номенклатури інформаційних продуктів і послуг, що надаються споживачам інформації, істотно вплинули на функції сучасної бібліотеки. Залишаючись головним осередком інформаційних ресурсів суспільства, бібліотеки покликані забезпечити ефективний доступ до них споживачам інформації. До їх величезних інформаційних ресурсів додаються комп'ютери, програмні засоби, машиночитаемі джерела інформації, а можливість підключення до міжнародних комп'ютерних мереж збагачує їх ще й світовими інформаційними ресурсами. Формування інформаційної культури читачів, яка містила б не тільки традиційну бібліотечно-бібліографічну культуру, а й вміння оперувати інформацією з використанням сучасних комп'ютерних засобів, тобто поєднувала традиційний бібліографічний інструментарій з комп'ютерними засобами, є однією з головних функцій сучасної бібліотеки. Для її реалізації бібліотеки повинні перейти від традиційної пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів до цілеспрямованої інформаційної освіти останніх.

Це обумовлює необхідність, з одного боку, створення відповідних технічних умов, а з іншого – володіння бібліотекарем не тільки традиційними професійними знаннями і вміннями, а й методами навчання навичкам роботи з інформацією. Отже, особливого значення для бібліотек набуває організація інформаційної освіти та підвищення інформаційної культури особистості. При цьому формування інформаційної культури в бібліотеці має бути спеціально організованим, цілеспрямованим процесом, який передбачає проведення навчання різних категорій користувачів спеціальним інформаційним знанням та умінням.

Виховання інформаційної культури особистості – суспільна проблема. Тому при організації цієї роботи обов'язково необхідно враховувати

ступінь розвитку науково-інформаційних та бібліотечно-бібліографічних ресурсів міста (району) у цілому, а також кожного окремого закладу, причетного до цієї справи; брати до уваги розгалуженість системи інформаційної освіти та її наступність; наполегливо розвивати координаційні та коопераційні внутрішньовідомчі і міжвідомчі зв'язки.

Процес формування інформаційної культури є комплексним і має здійснюватися в бібліотеці за п'ятьма взаємопов'язаними напрямками:

- робота з удосконалення комплектування та розкриття бібліотечних фондів;
- систематичне вивчення динаміки інформаційних потреб читачів, особливо пов'язаних із ціннісно-орієнтаційною, пізнавальною, виробничою діяльністю;
- створення комфортних умов для задоволення інформаційних потреб читачів;
- удосконалення роботи з підвищення рівня бібліотечно-бібліографічних та інформаційно-комп'ютерних знань;
- популяризація та реклама інформаційних послуг бібліотеки серед населення.

Таким чином, вся діяльність бібліотеки спрямована на підвищення інформаційної освіти суспільства. Проте суто інформаційна грамотність та її поширення серед користувачів бібліотеки передбачає: ознайомлення читачів з можливостями та інформаційно-документальними ресурсами бібліотеки; виховання довірливого ставлення до неї; бажання стати її постійними відвідувачами; формування у читачів знання основних інформаційних джерел та навичок їх використання; формування навичок у сфері бібліотечно-бібліографічних та інформаційно-комп'ютерних знань; ознайомлення з інформаційними послугами бібліотеки; ознайомлення з провідними книгосховищами світу, архівами, музеями, центрами інформації та документації, банками даних і базами знань, існуючими інформаційними системами, віртуальними бібліотеками глобальної комп'ютерної мережі, можливостями використання інформаційних ресурсів за межами бібліотеки; навчання читачів користуванню інформаційно-пошуковою системою (ІПС) у традиційному та автоматизованому режимах; ознайомлення з методами аналітико-синтетичної обробки документів і перероблення інформації.

Процес формування інформаційної культури читачів потребує диференційованого підходу, підбору методик і програм навчання з урахуванням професійної спеціалізації читачів, рівня їх інформаційних потреб та інформаційної підготовки, наявними навичками володіння ком-

п'ютерною технікою. Особливе місце в цій роботі з різними категоріями читачів належить державним публічним бібліотекам. По-перше, ці бібліотеки відвідують читачі, різні за віком, рівнем освіти, професійною кваліфікацією та ін. По-друге, діапазон інформаційних потреб, запитів читачів, що звертаються в бібліотеку, необмежений. Тому організацію заходів з інформаційної освіти в бібліотечних закладах доцільно проводити на трьох рівнях:

1. Традиційне навчання користувачу бібліотекою (бібліотечна орієнтація), що обмежується наданням інформації про фізичне розміщення фондів і обладнання, про існуючу в бібліотеці систему обслуговування.

2. Бібліографічне навчання, що передбачає навчання методам пошуку інформації і вивчення бібліографічних джерел.

3. Навчання читачів користувачу інформацією на новітніх носіях, електронними базами даних із застосуванням комп'ютерної техніки.

Зміст, форми й методи інформаційної освіти читача визначаються не тільки рівнем його культури читання або професійними потребами, а й умовами праці в бібліотеці. Форми навчання відрізняються способом передачі інформації, широтою охоплення аудиторії: це виставки, огляди, консультації, бібліографічні уроки, екскурсії, дні бібліографії, путівники, методичні поради та ін.

Діалогова форма спілкування є найбільш ефективною формою взаємодії бібліотекаря і читача. Індивідуальне консультування має бути переважним у роботі з читачами і повинно супроводжувати обслуговування в різних відділах бібліотеки.

Позитивні результати має також інформаційна освіта читачів у процесі виконання їх запитів, тому що читач при цьому виявляє особисту зацікавленість у сприйманні інформації. Таким чином, довідково-бібліографічне обслуговування можна використовувати як базову форму інформаційного навчання, під час якого проходить засвоєння читачем основ бібліографічної, інформаційної грамотності, закріплення навичок самостійного пошуку літератури.

Навчання користувачів інформаційній грамотності, інформаційній культурі можливе також через центри інформаційної культури, які можна створити при бібліотеках. Серед питань, які доцільно запропонувати до програми центру інформаційної культури, можуть бути такі:

1. Інформація. Види і форми існування, її суспільні функції.

2. Інформаційні ресурси, інформаційні системи й інформаційні технології.

3. Аналітична обробка, систематизація, узагальнення інформації.

4. Інформаційний пошук.

5. Інформаційна культура як відображення розвитку інформаційних процесів у суспільстві.

В умовах формування інформаційного суспільства бібліотеки мають забезпечувати користувачам доступ до електронних каталогів інших бібліотек, до електронних журналів, до всіх баз даних, які є в бібліотеках та інформаційних центрах. Це дає можливість навіть віддаленій бібліотеці забезпечити користувачам той же обсяг, глибину і якість інформації, як і у великій бібліотеці, враховуючи при цьому специфіку регіону, потреби і запити організацій, підприємств, установ, фірм, тобто як колективних, так й індивідуальних споживачів інформації. Цей напрям може бути реалізований на базі спеціально обладнаного комп'ютерного класу, де водночас можуть проходити курс навчання не тільки читачі, а й працівники бібліотеки, для яких володіння сучасними інформаційними технологіями стає обов'язковою умовою фахової підготовки.

Підсумовуючи, зазначимо, що в цілому завдання формування інформаційної культури особистості й підвищення масової інформаційної культури суспільства потребують взаємодії системи освіти з такими соціальними інститутами, що традиційно акумулюють інформаційні ресурси суспільства, як бібліотеки і служби інформації. Засобом, який забезпечує таку взаємодію, повинен стати єдиний методологічний підхід, що передбачає єдність понятійного апарату, знання основних законів функціонування документних потоків інформації в суспільстві, прийомів і методів аналітико-синтетичного опрацювання інформації, критеріїв ефективного пошуку інформації та інших чинників. При цьому принципово важливим є одночасне підвищення інформаційної культури як тих, хто навчається, так і тих, хто навчає.

Підвищення рівня інформаційної культури суспільства можливе лише при організації спеціального навчання сучасних споживачів інформації, тобто при організації інформаційної освіти. Доступ до значних інформаційних ресурсів з метою ефективного їх використання потребує наявності високого рівня інтелекту й творчих здібностей у сучасної людини, знання основ науково-інформаційної діяльності. Лише спеціальна підготовка, інформаційна освіта гарантують людині реальний доступ до інформаційних ресурсів і культурних цінностей, зосереджених у бібліотеках, інформаційних центрах, архівах, музеях світу. При цьому наявність спеціальної інформаційної підготовки, необхідний рівень інформаційної культури важливі такою ж мірою, як і наявність комп'ютерів і каналів зв'язку – неодмінних атрибутів інформаційного суспільства.

Проблема розвитку інформаційної культури особистості невичерпна і має вирішуватись у бібліотеці на сучасному рівні.

Список використаних джерел

1. *Степанов В. Ю.* Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства / В. Ю. Степанов // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 27. – С. 91–97.
2. *Барановська В. М.* Нові інформаційні технології – ефективний за-сіб активізації навчального процесу для підготовки майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / В. М. Барановська // Режим доступу: [http://209.85.129.132/search? q=cache: Vn8 CqNDSP0kJ:www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/peddysk/2007_02/baranovska. pdf](http://209.85.129.132/search?q=cache:Vn8CqNDSP0kJ:www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/peddysk/2007_02/baranovska.pdf). – Назва з екрана.
3. *Белкіна С. Д.* Професійна діяльність інженера в умовах інформати-зації / С. Д. Белкіна // Вісн. Луганського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2009. – № 5 (168). – Ч. I. – С. 22–29.
4. *Гурін Р. С.* Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Р. С. Гурін. – О., 2004. – 21 с.
5. *Луговой А. В.* Особливості підготовки фахівців зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» / А. В. Луговой, В. І. Дудка, В. В. Ємець, Н. В. Рилова // Вісн. КДПУ ім. М. Остроградського. – 2008. – Вип. 6 (53). – Ч. 1. – С. 137–138.
6. *Носков В.* Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному ВНЗ / В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросиніна // Соціальна психологія. – 2005. – № 4 (12). – С. 69–83.
7. *Омельяненко Г. А.* Психолого-педагогічні засади використання інформаційно-комунікативних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту [Електронний ресурс] / Г. А. Омельяненко. – Режим доступу: [http://www. nbuv. gov. ua/Portal/Soc_Gum/PPMB/texts/2008-10/08_ogapts.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/PPMB/texts/2008-10/08_ogapts.pdf). – Назва з екрана.
8. *Тернавська Л. М.* Особистісний підхід до формування іншомовної культури фахівця в умовах інформатизації соціуму [Електронний ресурс] / Л. М. Тернавська. – Режим доступу: [http://textreferat. com. ua/referat2. php? id=13244&p=1](http://textreferat.com/referat2.php?id=13244&p=1). – Назва з екрана.
9. *Чорна С. С.* Компоненти педагогічної культури викладача вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / С. С. Чорна. – Режим доступу: [http://www. nbuv. gov. ua/portal/soc_gum/pspo/2007_16_2/doc_ pdf/Chorna_ st. pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_16_2/doc_pdf/Chorna_st.pdf). – Назва з екрана.